

УДК 792.03.09(477.86-21)"18/20"(091/093)
DOI: <http://doi.org/10.30970/prc.72-74.3-13>

Богдан ВОЛОШИНСЬКИЙ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9093-5648>
викладач Івано-Франківського регіонального
центру підвищення кваліфікації
вул. Незалежності, 46,
Івано-Франківськ, Україна, 76018
e-mail: bogdan.voloshynskyu@gmail.com

МОВЧАЗНІ СВІДКИ КОЛОМИЙСЬКИХ СЦЕНІЧНИХ ТРІУМФІВ

*(Про еволюцію сценічних локацій, на яких відбувалися українські
театральні вистави у Коломиї в XIX–XX ст.)*

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження еволюції сценічних локацій, у яких формувалося та розвивалося українське театральне життя міста Коломия впродовж XIX–XX століть. На основі архівних документів, матеріалів періодики та краєзнавчих і театрознавчих студій уточнено місця проведення українських театральних вистав, а також простежено обставини проектування, спорудження, перебудови й використання будівель для сценічних потреб. Особливу увагу приділено взаємодії театрального процесу з трансформаціями міського простору, соціальними змінами та політичними чинниками, зокрема впливу воєн і окупаційних режимів на функціонування театральних осередків. Показано, що сценічні локації Коломиї є важливою складовою міської культурної спадщини та вагомим джерелом для осмислення загальних тенденцій розвитку українського театру в Галичині.

Ключові слова: український театр, Коломия, сценічні локації, культурна спадщина, театральна архітектура, історія театру, XIX–XX століття.

Постановка наукової проблеми. Попри наявність окремих театрознавчих, архітектурних і краєзнавчих досліджень, історія українського театрального життя в Коломиї досі розглядалася фрагментарно, без цілісного аналізу просторового виміру сценічних практик. Зокрема, недостатньо з'ясованими залишаються питання локалізації театральних подій XIX–XX століть, еволюції сценічних локацій, а також обставин проектування, функціонального використання й трансформації будівель, пов'язаних із театальною діяльністю. У науковому дискурсі бракує узагальненого погляду на взаємозв'язок розвитку театрального процесу із соціокультурними змінами міського середовища, впливом воєнних подій та ідеологічних пріоритетів окупаційних режимів на долю сценічних просторів. Актуалізується також проблема осмислення сценічних локацій не лише як архітектурних об'єктів, а як носіїв культурної пам'яті, свідків мистецьких тріумфів і криз, що формували ло-

кальну театральну традицію. У цьому контексті виникає потреба комплексного дослідження еволюції коломиїських сцен як складової історії українського театру в Галичині та елементу міської культурної спадщини.

Актуальність. Актуальність дослідження зумовлена потребою збереження та осмислення театральної складової культурної спадщини історичних міст України в умовах сучасних суспільних викликів. Аналіз еволюції сценічних локацій Коломиї дозволяє поглибити розуміння просторових аспектів розвитку українського театру в Галичині та актуалізує значення локальних сцен у формуванні національного культурного простору.

Аналіз останніх досліджень. Питання розвитку українського театрального життя в Коломиї та використання міських будівель для сценічних потреб частково висвітлювалися в історико-краєзнавчих, архітектурних і театрознавчих дослідженнях. Ранні відомості про театральні події та місця проведення вистав зафіксовано в тогочасній періодиці та мемуарних джерелах, узагальнених у працях Л. Вайгеля, Я. Сосенко-Острук, а також у публікаціях кінця XIX – початку XX століття. Архітектурний аспект проблеми порушено в студіях В. Проскурякова та Л. Пискор, де розглянуто історичну забудову міста й окремі будівлі, пов'язані з театальною діяльністю. Важливий фактичний матеріал щодо культурної спадщини Коломиї подано в сучасних краєзнавчих дослідженнях І. Криворучка та М. Кочержук. Водночас наявні праці зосереджені переважно на окремих об'єктах або періодах і не пропонують цілісного аналізу еволюції сценічних локацій у широкому соціокультурному та історичному контексті.

Мета статті полягає в комплексному аналізі еволюції сценічних локацій українського театрального життя в Коломиї впродовж XIX–XX ст. та у тому, щоб зрозуміти обставини проектування, функціонального використання й трансформації в соціокультурному та історичному контексті.

Rynek w Kołomyi

Площа Ринок у Коломиї.

Поштівка, накладом А. Мюллера. Коломия, початок XX ст. Тут, у залах готелів і казино, відбувалися гастролі українських мандрівних театральних труп упродовж 1864–1892 рр.

Зала засідань Коломийської міської ради (колишня концертно-бальна зала товариства “Казино – Ресурса”) в будинку міської ратуші. Позаду видно збережену галерею для музикантів. 2025 р.

Виклад основного матеріалу.

Оскільки історія людської цивілізації твориться в часі та просторі, то її дослідження ведеться через з’ясування часових і просторових координат визначних історичних подій. Тому й дослідники історії українського театру завше намагаються якомога точніше встановити не лише дату конкретної театральної події, а й місце – її сценічну локацію (населений пункт, будинок чи споруду, глядацьку залу, сцену чи навіть імпровізований подіум). А театральна історія окремого міста охоплює також процеси створення й зміни міських сценічних локацій.

Галицьке місто Коломия, центр Покуття, володіє багатую і тривалою культурною історією, зокрема й у царині розвитку українського театрального мистецтва. Зауважмо, що Коломию внесено до Списку історичних населених місць України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 878, оскільки місто добре зберегло свій історичний ареал. Тобто в ньому вціліли й підтримуються цінні об’єкти культурної спадщини й пов’язані з ними розпланування та забудова, які походять з попередніх періодів. Зокрема, в міській забудові до нашого часу збереглися чотири об’єкти культурної спадщини, тісно пов’язані з розвитком театрального мистецтва XIX–XX століть, які є будівлями високої архітектурної вартості, з глядацькими залами, де ви-

ступали видатні українські артисти. Мова про Палац культури і мистецтв “Народний дім” (колишній будинок Щадничої каси), Коломийський академічний обласний український драматичний театр імени Івана Озаркевича (колишній будинок польського ремісничого товариства “Gwiazda” (“Зоря”)), Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імени Йосафата Кобринського (колишній український Народний дім) і Коломийську філармонію імени Олександра Козаренка (колишній будинок польського гімнастичного товариства “Sokol” (“Сокол”)). Тобто можемо стверджувати, що в історичному місті Коломиї не просто наявні будівлі, у стінах яких творилися видатні мистецькі події, а що в міській культурній спадщині виразно присутня театральна компонента. Отже, Коломиї личить позиціювати себе історичним театральним містом на культурній мапі України.

Історики українського мистецтва, архітектори і краєзнавці досліджували місця проведення в Коломиї українських сценічних дійств, почавши з 1848 р. й дотепер. Результати цих досліджень опубліковано і в театрознавчих та архітектурних фахових виданнях, і в краєзнавчій літературі й періодиці [8; 9; 11]. Метою нашого дослідження є уточнення місць подій українського театрального життя в Коломиї упродовж XIX–XX століть, а також з’ясування обставин проєк-

тування, спорудження, пристосування і використання зазначених будівель для театральних потреб.

Як відомо, українське театральне життя в Коломиї, започатковане 8 червня (н. ст.) 1848 р. прем'єрою “комедіо-опери” о. Івана Озаркевича “Дівка на відданню, або На милування нема силування” (переробки з “Наталки Полтавки” Івана Котляревського), відіграною в місті аматорською трупю під проводом Алоїза Ляйтнера. Це сценічне дійство стало першою українською публічною світською театальною виставою в Галичині. На жаль, про місця, де відбувалася ця історична подія, як і подальші українські аматорські вистави в Коломиї упродовж 1848–1850 рр., не збереглося достовірних джерел. Хіба що з листа о. Йосафата Кобринського до Якова Головацького довідуємося про піднесений настрій маси учасників того доленосного червневого театального вечора: “С театру іду і зо мною кількасот русинів самих веселих” [6, с. 259]. Але яка саме сцена слугувала тому “театрові”, що вмістив згаданих (може й гіперболізованих) “кількасот русинів” – чи була то крита споруда, а можливо, що якась місцина з подіюмом, – не знаємо.

Від 1864 р. до міста над Прутом регулярно приїжджали на гастролі мандрівні театральні трупи з українським репертуаром. У травні того року чотири українські вистави відіграла тут польсько-українська трупа Костянтина Лобойка, а в серпні відкрив у місті свої перші гастролі Руський народний театр товариства “Руська бесіда” у Львові під дирекцією Омеляна Бачинського. Відомо, що тоді цей театр виступав у залі німецького (чиновничого) казино на другому поверсі будинку Самуїла Германа на площі Ринок (нині площа Відродження, місцезнаходження будинку не встановлено, оскільки давню забудову середмістя доценту знищила велика пожежа 1865 р.) [5, с. 14]. У подальшому (аж до початку 1893 р.) гастролі мандрівних театрів переважно відбувалися в залах готелів і казино на площі Ринок. Зокрема, відомо, що гастролі Руського народного театру під керівництвом Теофілії Романович у 1877 р. відбулися в колишній залі товариства “Казино – ресурса” [16, с. 3]. А вистави в часі гастролей упродовж грудня 1882 р. – лютого 1883 р. [15, с. 3], а також упродовж січня – березня 1884 р. [13, с. 3] цього ж театру, але вже під проводом Івана Біберовича та Івана Гриневецького, влаштовувалися в залі “Галицького готелю”. Зазначені приміщення не будувалися на театральні потреби міста, а тільки тимчасово пристосовувалися для влаштування у них театральних вистав.

Потребу громади міста в достатньо місткій залі для громадських зібрань і розваг місцева влада вирішила задовольнити шляхом влаштування концертно-бальної зали (розміром 19,9 x 9,5 м.) зі сценою та

Щаднича каса в Коломиї. Накладом Зімблера в Коломиї. Поч. XX ст. Поштівка з приватної колекції В. Ковтуна.

галереєю для музикантів на третьому поверсі нової мурованої ратуші, спорудження якої завершили в 1877 р. Цю залу орендувало в магістрату для провадження культурно-просвітницької діяльності місцеве товариство “Казино – ресурса” [1, с. 109], використовували її для влаштування вистав та концертів і польські товариства – музичне і драматичне.

Засноване 1879 р. “Перше літературно-драматичне товариство імені Г. Квітки-Основ’яненка” утворило український аматорський театр, який тимчасово прихистив у своєму приватному домі власник друкарні, громадський діяч і меценат Михайло Білоус. Він навіть облаштував для театру залу зі сценою, але ця зала була явно замалою, тож аматори шукали більшого сценічного простору для своїх прем’єр. У часописі “Діло” 1880 р. було опубліковано такий допис з Коломиї: “Жаль, що не маємо більшої салі на руські представлення. Виділ товариства руського драматичного удався з письмовим прошенням до товариства польського драматичного, щоби сцену і салю в касині-ресурсі раз на місяць на руські представлення відступало. По двох неділях доперва зараз по вечорі устроєнім в честь Шевченка відповідає польське товариство неприхильно, без подавання поведів” [3, с. 4]. Закінчується цей допис сподіванням, що українцям невдовзі вдасться спорудити свій Народний дім з театальною залою, на що вже розпочато збір пожертв.

Упродовж жовтня – грудня 1891 р. в Коломиї знову гостював Руський народний театр під дирекцією І. Біберовича, гастролі якого було анонсовано “в салі касина міського” [14, с. 3]. Маємо ще відомості, що вистави українською мовою грали аматори ремісничого товариства “Gwiazda” в лютому 1893 р.

Експозиційна зала народного одягу Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського (колишня концертна і актова зала Народного дому). 2025 р.

Будинок Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського (колишній український Народний дім). 2025 р.

“в льокальностях Касина міщанського” [25, с. 3]. Однак чи малося на увазі залу в ратуші, чи інші осідки цих казино, важко з’ясувати. Натомість відомо, що навіть після відкриття спеціалізованої міської театральної зали аж до Першої світової війни в міській ратуші відбувалися концерти, літературні вечори, а також бали, товариські вечори та вечорниці (хоча ратушева зала була не дуже зручною для публіки через своє розташування на третьому поверсі).

В останній чверті XIX ст. місто стрімко розвивалося економічно й жваво розбудовувалося, невпинно зростала численність населення. Якісно змінювався соціальний склад жителів міста і його околиць: зростала в місцевих національних спільнотах верства інтелігенції, з представників якої формувалося впливове коло шанувальників красних мистецтв. У місті також склалося поважне українське інтелектуальне середовище з кіл духівництва, урядників, педагогів, мистців і промисловців, які були поціновувачами й меценатами сценічного мистецтва. Тому в 1880-х роках театральне життя в Коломиї набуло значного

розмаху через поживлення місцевого аматорського руху та чимраз частіші гастролі мандрівних театрів, а в 1890-их роках у місті настав справжній бум творення аматорських труп. Зокрема, свої театральні гуртки тоді утворили товариство “Руський жіночий кружок у Коломиї”, місцевий осередок Українського педагогічного товариства, Товариство руських ремісників “Зоря”. Аматорські театральні гуртки також засновували при читальнях, зокрема український гурток діяв при міщанській читальні, яку також примістив у своєму домі М. Білоус. Час від часу польські вистави давали аматорські театральні гуртки при міській читальні імені Крашевського й місцевих осередках Товариства музичного імені Монюшка та польського драматичного товариства.

Отже, для міста актуальним стало створення спеціальної багатофункціональної (театральної, концертної, бальної, актової) та достатньо місткої зали для проведення видовищ, розваг і зібрань, однак до спорудження окремого театрального будинку справа не дійшла. За дорученням магістрату міськими будів-

ними, архітекторами Луцієм Бекером і Діонісієм Кшичковським було запроєктовано і влаштовано театральну і бальну залу (розміром 21,0 × 13,0 м) в будинку Щадничої каси. Фактично цей будинок, спорудження якого на вулиці Костюшка (тепер Театральна, 27) завершено наприкінці 1892 р. [9, с. 14], конструктивно поєднав у собі сполучені спільним вестибюлем два простори різних функціональних призначень – адміністративні приміщення фінансової установи і театральну залу з комплексом допоміжних приміщень. Напевно, тоді таке рішення виглядало раціональним, однак у подальші роки воєн і чужо-земних окупацій у ХХ столітті (коли приміщення Щадничої каси використовувалося переважно для мілітарних потреб) воно мало фатальні наслідки, оскільки обмежило доступність зали для артистів. Так, у роки Першої світової війни будинок займала російська окупаційна адміністрація, у 1939–1941 роках у ньому містилася Окрема прикордонна комендатура, а впродовж 1944–1990 років – Гарнізонний будинок офіцерів Радянської армії [8, с. 140].

Відкриття міської театральної зали в Щадничій касі відбулося 6 січня 1893 р. виставою комедії Александра Фредра “Помста” у виконанні місцевих аматорів сцени, підсилених львівськими та станиславівськими артистами [23, с. 3]. Зала могла вмістити (включно зі стоячими місцями) до 700 осіб, сцена була обладнана механізмом зміни декорацій, із суфлерською будкою, але без оркестрової ями – для можливості влаштування балів (музиканти для супроводу спектаклів сиділи на паркеті перед сценою). Невдовзі в ній почали виступати під час гастролей професійні театри зі Львова та інших міст Галичини. До початку Першої світової війни тут доволі часто відбувалися вистави Руського народного театру товариства “Руська бесіда”, а найбільш знаковими стали його півторамісячні гастролі восени 1905 р., коли директором був видатний український актор, режисер і театральний діяч Микола Садовський [10, с. 2].

Від 1901 р. й аж до війни ця театральна зала стала осідком заснованого Товариством взаємної допомоги учителів народних шкіл польсько-українського аматорського гуртка, який отримав назву “Народний театр” (“Teatr Ludowy”) [4, с. 3]. Цей гурток влаштовував вистави і польською (частіше), і українською (рідше) мовами, до його складу входило приблизно порівну поляків і українців. А ще з 1911 р. в місті діяв український аматорський Театр ім. Івана Котляревського, він також користав із цієї зали. Колектив не лише не припинив діяльності після початку Першої світової війни, а й намагався давати публічні вистави навіть в умовах російської окупації. Восени 1916 р. цей гурток уже з назвою “Український драматичний кружок” відновив роботу під проводом Івана Леон-

товича й Омеляна Карашкевича, а його музичним керівником був Дмитро Николишин. Оскільки тоді приміщення Щадничої каси використовувала російська окупаційна повітова адміністрація, то на кожну виставу в театральній залі доводилося брати спеціальний дозвіл поліцейського міста. Напередодні російської лютневої революції 1917 р. поліцейський режим у місті настільки ослаб, що аматори безперешкодно ставили тут “Наталку Полтавку” І. Котляревського та “Назара Стодолю” Т. Шевченка, а залу по береги заповнювали солдати-наддніпрянці з окупаційного постю [17, с. 266–268].

По закінченні Першої світової війни та доби визвольних змагань у стінах Щадничої каси відновилося театральне життя. У березні 1919 р., ще при ЗУНР, тут грав місцевий Народний театр ім. Тобілевича і гастролював Український Чернівецький театр під орудою Михайла Онуфрак. Упродовж міжвоєнного часу з цієї зали користали як місцеві аматорські, так і приїжджі професійні театральні трупи, а також проводили концерти, відзначення свят, урочистостей, творчих ювілеїв артистів, композиторів і письменників. Зокрема, в ній гастролювали такі українські мандрівні театри: “Наддніпрянський театр” З. Гончаренка, театр “Просвіти” під орудою Миколи Орла-Степняка, “Київський театр”, трупа Василя Коссака, театр Кооперативи “Український Театр” зі Львова під орудою Йосипа Стадника, Український народний театр ім. Тобілевича (режисер Микола Бенцаль), театр “Заграва” (режисер Володимир Блавацький). У серпні 1938 р. в Коломиї відбулася знаменна театральна подія: два зазначені вище провідні театри (ім. Тобілевича і “Заграва”) об’єднали свої творчі колективи й створили найпотужніший тогочасний галицько-український театр – Український народний театр ім. І. Котляревського. Інавгураційною виставою нового театру стала історична драма М. Старицького “Маруся Богуславка”, яку відіграли 7 вересня 1938 р. в залі Щадничої каси [18, с. 13]. Переддень Другої світової війни застав цей театр на гастролях у Надвірній і, під впливом тривожних вісток з прикордоння, його керівник В. Блавацький перевіз трупу до Коломиї, де артисти чулися безпечніше й ще встигли дати кілька вистав до остаточного краху польської держави і приходу Червоної армії.

У вересні 1939 р. чергові окупанти надовго виселили українську Мельпомену з міської театральної зали, поселивши натомість до колишнього будинку Щадничої каси прикордонників-червоноармійців. Від початку другої советської окупації, з 1944 р., в колишньому будинку Щадничої каси працював Гарнізонний будинок офіцерів, який займався організацією культурного дозвілля військових і лише зрідка надавав зал для вистав театральних колективів.

Відтоді експлуатація всього будинку була зорієнтована на забезпечення військового клубного закладу: насамперед на пропагандистські заходи, а ще на влаштування видовищ і танців, роботу гуртків художньої самодіяльності і курсів крою та шиття. У 1953 р. в підвалі будинку, де зберігалося вугілля для котельні, сталася пожежа, внаслідок якої пошкоджено інтер'єр зали й знищено високохудожні розписи пензля Валер'яна Крицінського з портретами драматургів і композиторів на стінах [8, с. 137]. Після того залу остаточно декоровано в канонах советського монументального мистецтва. Відтоді нові господарі життя вподобали цю залу для проведення церемоній і пропагандистських заходів загальноміського й районного масштабу: проведення урочистих зібрань з концертними програмами з нагоди державних свят, компартійних, комсомольських і профспілкових конференцій тощо.

Аж 9 серпня 1990 р. цю історичну будівлю повернуто у власність міста для заснування Палацу культури і мистецтв “Народний дім”. Будинок цілісно став використовуватися для потреб соціально-культурного розвитку міста: в ньому діють аматорські театральні, музичні та хореографічні колективи, а також працює управління культури й туризму міської ради. На сцені давньої міської театральної зали регулярно відбуваються концертні й урочисті заходи, часом – театральні дійства й навіть театральні фестивалі.

Ще в часі завершення будівництва Щадничої каси українська громада Покуття розпочала підготовчі роботи до спорудження свого Народного дому на придбаній сусідній ділянці на вулиці Костюшка (тепер Театральна, 25). У 1895 р. на замовлення о. Йосафата Кобринського, чільного провідника народної будови, міські будівничі, архітектори Луціян Бекер і Діонісій Кшичківський розробили проєкт будинку, який передбачав театральну-концертну залу на 670 місць [7, с. 40–43]. Праве крило (третина проєкту) збудували в 1902 р. Воно містило малу актову залу (розміром 15,7 × 5,9 м) на першому поверсі. На жаль, на цьому будівництво зупинилося (за браком коштів) і масштабний задум спорудження великої української театральної-концертної зали відповідно до первісного проєкту так і не зреалізували. Тому українці пристосували цю актову залу для влаштування національних театральних видовищ, концертів і громадських зібрань, а для масштабніших і численніших мистецьких заходів вони мусили орендувати залу Щадничої каси, яка за показниками місткості й безпеки публіки та спеціального технічного облаштування сцени максимально відповідала вимогам професійних театральних колективів. Часом бувало й так, що театр не зміг домовитися про вигідні умови оренди міської театральної зали (або ж вона заздалегідь вже була кимось зайнята) й тоді ситуацію рятував

Народний дім. Також цю актову залу використовували як камерну сцену аматорські гуртки, а ще тут відбулися концерти композитора Миколи Лисенка в 1903 р. та інших славетних музикантів і співаків. У цій залі організовували свої імпрези співоче товариство “Коломийський Боян”, товариство “Родина”, філії товариств “Просвіта” й “Союз українок”, а також осередок українського руханкового (гімнастичного) товариства “Сокіл”. Аматорські театральні гуртки деколи теж проводили свої вистави у залі на третьому поверсі Народного дому.

У 1911 р. власний осідок вирішило збудувати коломийське ремісниче товариство “Gwiazda”. Відомо, що львівська “Gwiazda” тоді жваво займалася організацією польських аматорських театральних вистав і у своєму осідку влаштувала театральну залу (яку, до речі, в часі гастролей у Львові неодноразово винаймав Руський народний театр). Однак коломийське ремісниче товариство хоча й спорадично влаштовувало аматорські вистави (зокрема й українською мовою) та концерти, таких амбітних театральних цілей собі на ближчу перспективу не ставило. Його будинок мав насамперед відповідати потребам просвітницької й культурно-масової роботи (бібліотека, лекції, аматорські гуртки) в середовищі ремісників і промисловців, а ще для організації громадських зібрань і клубного дозвілля (більярд, організація екскурсій) членів товариства. У січні 1911 р. оголосили конкурс на проєктування будинку, в технічному завданні поставили умову, що в ньому має бути “зала 10 × 15 м і мала сцена рухома”, причому “будинок має бути так задуманий, аби від північної сторони можна було, при потребі, добудувати більшу залу” [21, с. 5]. Проєкт будівлі розробило львівське архітектурне бюро Владислава Дердацького та Вітольда Мінкевича [27, с. 1–2]. Будівельні роботи розпочато 1912 р., а вже 6 жовтня того самого року відбулася урочиста церемонія закладання й освячення наріжного каменя [29, с. 4]. Влітку 1914 р. місцева преса повідомляла, що будівництво завершується, тривають кінцеві опоряджувальні роботи й облаштування глядацької зали на 400 місць [30, с. 4]. Восени мало б відбутися урочисте освячення готового будинку, однак розпочалася Перша світова війна, а вже 15 вересня до міста вступило окупаційне царське військо.

Споруджений напередодні Першої світової війни будинок містив актову залу (розміром 10,5 × 14 м) зі сценою, яка спеціально не проєктувалася для влаштування на ній виступів професійних театральних труп (малий планшет сцени, низька сценічна коробка без колосників, відсутність гримерних кімнат для акторів і фое для публіки). У червні 1917 р. (під час останньої, третьої російської окупації міста) цю залу реконструювали під кінотеатр, добудувавши ззовні кі-

нобудку [12, арк. 5], а в грудні 1918 року (у період становлення Західноукраїнської Народної Республіки) українська молодіжна аматорська трупа вже грала тут театральні вистави [2, с. 3] (оскільки в будинку Щадничої каси тоді працювала Окружна національна рада – представницький орган місцевого самоврядування ЗУНР). У тій-таки залі 15 грудня того ж року розпочав свою діяльність новостворений Народний театр ім. Тобілевича [19, с. 3]. У міжвоєнний час будинок знову використовували для культурного дозвілля членів товариства (бібліотека, більярд), а залу знову надавали для роботи кінотеатру. Від 1940 р. й до нашого часу тут працювали професійні та аматорські (самодіяльні) українські музично-драматичні театри.

Мабуть, гримасою історії сьогодні можемо вважати те, що омріяний коломийськими театрами проєкт створення в місті професійної стаціонарної драматичної сцени судилося реалізувати в епоху панування в Європі тоталітарних режимів та ще й у будинку, який не будувався для театру. Першими за це взялися советські “визволителі” 1940 р., які планували пожвавити агітаційно-пропагандистську роботу серед “малосвідомих галичан”. Свій задум вони здійснили доволі швидко, залучивши на нову театральну сцену артистів розпущеної трупи Театру ім. І. Котляревського, забезпечивши їх советською драматургією та оселивши театр у колишньому будинку товариства “Gwiazda” (бо, володіючи пріоритетом вибору, будинок колишньої Щадничої каси привласнили військові). У роки німецької окупації на вже обжитій сцені від липня 1941 р. почав працювати Український окружний театр, оскільки окупанти сприяли діяльності культурно-розважальних закладів у заплілі. З приходом “других совітів” у цьому ж осідку навесні 1944 р. відновили Коломийський український музично-драматичний театр. Те, що в Коломійі театр зміг творити мистецтво навіть у неймовірно тяжких умовах гітлерівської, а відтак початку другої советської окупацій, маємо завдячувати небуденному організаторському хисту та феноменальним дипломатичним здібностям знаного театрального діяча середини ХХ століття Івана Когуцяка.

У зв’язку зі зміною функціонального призначення колишній будинок товариства “Gwiazda” ще двічі докладно перебудовували й реконструювали з метою максимального пристосування його для діяльності професійного музично-драматичного театру. Спершу, 1939 р., збільшили сцену, зробили оркестрову яму і перепланували внутрішні приміщення для служ-

Будинок Коломийського академічного обласного українського драматичного театру імені Івана Озаркевича (колишній будинок польського ремісничого товариства “Зоря” (“Gwiazda”). 2020 р.

бових і гримерних кімнат та фое, а згодом, 1956 р., розкривши дах з черепиці, на п’ять метрів збільшили висоту сценічної коробки для механізації сцени. Коломийський український музично-драматичний театр працював у цьому будинку аж до його ліквідації 1962 р., а пізніше тут діяли Коломийський народний самодіяльний театр імені Ярослава Галана та Коломийський народний самодіяльний театр районного будинку культури. Від 1990 р. й дотепер у ньому працює Коломийський академічний обласний український драматичний театр імені Івана Озаркевича. На початку ХХІ століття театральний дім капітально відремонтували й технічно модернізували, а його фасад прикрасили меморіальними таблицями в пам’ять про першотворця галицько-українського театру Івана Озаркевича й видатних артистів, які творили в цьому осідку Мельпомени, – Василя Симчича й Оксани Затварської.

Ще однією історичною сценічною локацією в місті над Прутом є споруджений 1895 р. колишній будинок польського гімнастичного товариства “Sokół”, збудований за спільним проєктом архітекторів Луціяна Бекера і Діонісія Кшичковського [9, с. 14–15]. Спершу він призначався для основних статутних цілей спортивного громадського об’єднання, відповідно залу (розміром 20 × 12 м) було побудовано й обладнано як павільйон для проведення громадських зібрань, спортивних тренувань, змагань і показових

Зала Коломийської філармонії імені Олександра Козаренка (колишня актова зала польського гімнастичного товариства “Сокіл” (“Sokół”)). 2024 р.

виступів гімнастів. Проектом навіть не передбачалося облаштування у цій залі сцени. Будівництво під керівництвом Діонісія Кшичківського здійснено в рекордно короткі терміни: 5 травня 1895 р. урочисто закладено й освячено наріжний камінь будинку, а вже 15 грудня того самого року відбулося його урочисте відкриття. Спочатку будинок не містив допоміжних приміщень, тож для проведення у ньому урочистих і мистецьких заходів його впродовж наступних років довелося кілька разів перебудовувати. Зокрема, в 1900 р. за проектом інженера Едварда Равського для розміщення адміністрації й гардеробу зробили дві бічні добудови до фасаду. Тоді ж у залі споруджено сцену (з малим планшетом і низькою сценічною коробкою), яка не призначалася для професійних театральних вистав. Однак часом (коли інші міські зали вже були зайняті) зала “Сокола” використовувалася для влаштування концертів місцевими громадськими організаціями, а також для театральних вистав польськими й українськими аматорськими гуртками. У 1911 р. сцену перебудували на більший розмір, а до обох її бічних стін прибудували дві кімнати, які могли слугувати гримерними для акторів [24, с. 3–6, 11]. Отже, відтоді на ній могли виступати і професійні театральні трупи. Справді, на початку березня 1911 р. залу орендував у часі гастролей театр Товариства “Руська бесіда” [20, с. 5], а наприкінці того самого місяця тут виступала трупа Театру “Союзу польських артистів” [26, с. 4]. У 1935 р. сцену з прилеглими кім-

натами модернізували й надавали для репетицій і вистав місцевому польському драматичному товариству [24, с. 35].

Слід ще відзначити, що на конкуренцію видовищних жанрів мистецтва та умови експлуатації публічних зал у місті в першій половині ХХ століття неабияк вплинув стрімкий розвиток новітньої глядацької атракції – кіно. Через неповне десятиліття після першого комерційного кінопоказу братів Льюм’єрів у Парижі фільми оглядали вже у місті над Прутом. Одним з піонерів цього бізнесу став згаданий Михайло Білоус, який отримав концесію на це видовище в 1908 р., відкрив кінопідприємство “Pathe” і спершу влаштував сеанси у своєму приватному будинку, а на початку 1913 р. винайняв просторіше приміщення на площі Ринок і влаштував у ньому кінотеатр “Corso”. Впродовж двох передвоєнних років у місті працювали чотири приватні кінотеатри [22, с. 3].

Оскільки кінобізнес у Галичині виявився доволі прибутковим, то охочих зайнятися ним з’явилося чимало, а для швидкого отримання прибутків найсприятливіші підприємці не вкладали капітал у спорудження кінотеатрів, а домовлялися про оренду чинних театральних та актових зал. Між театральними антрепренерами й кінопідприємцями зав’язалося змагання не лише за прихильність глядачів, а ще й за доступ до глядацьких зал. Так, львівський інженер Юзеф Яскульський, власник кількох кінотеатрів у Львові та Станиславові, відкрив 1913 р. у Коломиї кіноте-

атр “Helios”, уклавши договір оренди театральної зали в коломийській Щадничій касі, за умовами якого він отримав привілейоване користування залом в найкращі для культурного відпочинку містян дні – суботи та неділі, за винятком чотирьох цих днів тижня в році, коли Щаднича каса могла орендувати зал на інші цілі [22, с. 3].

Восени 1913 р. концесію на влаштування кіносеансів отримало також польське гімнастичне товариство “Sokol” і відкрило у своїй залі кінотеатр під однойменною назвою [28, с. 6]. У післявоєнний час другої советської окупації на базі колишнього будинку польського гімнастичного товариства відкрили Міський будинок культури, на сцені якого зрідка виступали аматорські дорослі й дитячі театральні колективи. Напередодні перших демократичних виборів в Українській РСР, у рамках початку агітаційної кампанії національно-демократичних сил тут відбулася перша в місті вистава незалежного українського театру – 18 грудня 1989 р. з виставою “Стрільці січові” на цій сцені виступив Галицький молодий театр-студія (Івано-Франківськ). У зв’язку зі створенням Палацу культури і мистецтв “Народний дім” 1990 р. в цю споруду переселили (з колишнього будинку Щадничої каси) Гарнізонний будинок офіцерів. Після ліквідації коломийського гарнізону, впродовж 2006–2015 років тут ще діяв Молодіжний центр, а пізніше (до 2022 р.) приміщення пустувало, не опалювалося й руйнувалося.

З початком російсько-української війни, в лютому 2022 р. (у перші дні війни) в Палаці культури і мистецтв “Народний дім” заснували волонтерський центр, який для влаштування свого хабу зайняв велику (колишню театральну) залу. Отже, тоді місто вчергове (знову в умовах воєнного стану) тимчасово втратило свою найбільшу концертно-театральну сцену. А до Коломиї в числі внутрішньо переміщених осіб прибуло чимало висококваліфікованих та ініціативних працівників мистецької сфери (музикантів, співаків, художників), і тому виникла потреба їх працевлаштування й творчої реалізації. Отоді й зародилася народна ініціатива створення в місті філармонії (спершу громадської, а згодом і професійної). Пошуки сцени для неї привели до невживаного будинку колишнього польського спортивного товариства. Спільними зусиллями міської громади, за участі волонтерів і меценатів, будинок було відремонтовано і в 2023 р. у ньому уже на фаховій основі запрацювала Коломийська філармонія імени Олександра Козаренка. Окрім концертів і художніх виставок, вже у

Будинок польського гімнастичного товариства “Сокіл” у Коломиї. Накладом Зімлера в Коломиї. 1912 р. Поштівка з приватної колекції В. Ковтуна.

перші роки діяльності в її історичній залі відбулися вистави Національного академічного драматичного театру ім. Марії Заньковецької, Київського національного академічного театру оперети, Майстерні Лени Лазовіч (Київ), Творчої майстерні “Театр у кошику” (Львів), Сучасного театру “Modern theatre” (Полтава).

Висновки. Упродовж майже двох сотень років розвитку традицій українського театального й музичного життя в Коломиї на описаних вище сценічних локаціях відбулося безліч яскравих і пам’ятних мистецьких подій, а коломийські сцени створювалися, перебудовувалися, нищилися й відбудовувалися в обставинах великих суспільних трансформацій і воєнних катаклізмів буремного ХХ століття. Ті, що вціліли, сьогодні входять до міського фонду культурної спадщини й продовжують нести свою естетичну місію. Саме вони є мовчазними свідками артистичних тріумфів, творчих досягнень і життєвих трагедій сотень українських мистців, а ще й відданості та незрадливості коломийської публіки своїм сценічним кумирам і мистецьким уподобанням.

На порозі третього тисячоліття подальша історія розвитку української культури твориться в екстраординарних умовах московитської агресії та загрози світовій безпеці, які наклали свій нищівний відбиток не лише на всі сфери життєдіяльності нашої нації, а й на трансформацію європейської гуманітарної системи. При цьому вражаючим культурним феноменом нашого часу став величезний попит глядача на актуальні вистави українських драматичних театрів (і то

не лише в Україні, а й за кордоном). За цих жорстоких обставин історичне місто Коломия зберегло свій театр та ще й набуло філармонію і таким чином сьогодні серед районних центрів держави є воно чи не єдиним містом, яке має такі дві визначні культурні інституції, що раніше вважалися розкішною, досяжною лише для обласних центрів. Те, що місто в кризових умовах воєнного часу не втрачає, а примножує і розвиває свій культурний потенціал, додає містянам і мистцям оптимізму.

Як бачимо, зміни місць мешкання української провінційної Мельпомени в місті над Прутом диктувалися не тільки зміною мистецьких вимог, розвитком архітектурно-будівельної справи й поступом техніки, а ще й несприятливими історичними обставинами та особливостями ціннісно-ідеологічних орієнтацій окупаційних режимів. Бо міським історико-архітектурним набутком ті окупанти розпоряджалися насамперед згідно з власними політичними пріоритетами, часто далекими від засад високого мистецтва. Яскравою демонстрацією абсурдності таких підходів слугує описана вище історія про те, як будинок зі спеціально спроектованою театральною сценою передавався військовим установам і гарнізонному клубному закладові, а споруджену для клубних цілей громадську будівлю навпаки перетворили на театральний будинок. Загалом можемо підсумувати, що результати дослідження еволюції коломийських театральних сцен є доволі показовими й доречними для з'ясування загальніших історичних тенденцій зміни сценічних локацій вистав українських театрів у Галичині впродовж XIX – XX століть.

Джерела і література:

1. Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / Передмова М. Савчука; передмова М. Васильчука; переклад з польської М. Васильчука, М. Кочержук. Коломия: Вік, 2008. 120 с.
2. Вистава "Верховинців" // Покутський вісник. Коломия, 1918. Чис. 8, 8 грудня. С. 3.
3. З Коломиї // Діло. Львів, 1880. Чис. 28, 9 (21) цвітня. С. 3–4.
4. З Коломиї // Діло. Львів, 1902. Чис. 51, 4 (17) марта. С. 3.
5. Історія основаня и розвою русско-народного театру въ Галичинѣ. Составлена однимъ изъ найстаршихъ артистовъ русской сцены. Коломия: Черенками и изданиемъ М. Бьлоуса, 1904. 52 с.
6. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49 / Зладив Кирило Студинський. Львів, 1909. 463 с.
7. Краток О., Пискор Л., Ткачук Я. Йосафат Кобринський. Будитель і будівничий. Бібліографічний нарис. Львів: Растр-7, 2021. 110 с.
8. Криворучко І., Кочержук М. Про що мовчать коломийські будівлі. Частина перша. Коломия: Вік, 2024. 304 с.
9. Пискор Л. Архітектурне обличчя міста. Маловідомі сторінки життя та діяльності будівничих Коломиї //

Гуцульщина і Покуття. Коломия, 2023. № 1. С. 13–18.

10. Працане директора Садовского в Коломиї // Діло. Львів, 1905. Ч. 245, 1(14) падолиста. С. 2.
11. Проскуряков В. Архітектура будинків і споруд в м. Коломия, які використовувалися, пристосовувалися і проектувалися для діяльності українських театрів // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Архітектура. Львів, 2000. № 410. С. 195–203.
12. Прохання мешканця м. Коломиї Віммера Антона про видачу йому дозволу на відкриття кінематографа // Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 603, оп. 1, спр. 98, арк. 1–5.
13. Рускій народный театр // Діло. Львів, 1884. Чис. 5, 12 (24) січня. С. 3.
14. Рускій театр народный // Діло. Львів, 1891. Чис. 213, 21 вересня (3 жовтня). С. 3.
15. Руско-народный театр // Діло. Львів, 1882. Чис. 94, 4 (16) грудня. С. 3.
16. Русский народный театр // Слово. Львів, 1877. Чис. 67, 23 листопада (5 грудня). С. 3.
17. Сосенко-Острук Я. Аматорський театр в Коломиї // Над Прутом у лузі. Коломия в спогадах. Торонто: Срібна сурма, 1962. С. 264–271.
18. Театри // Діло. Львів, 1938. Чис. 195, 4 вересня. С. 13.
19. Явір Е. З театральної сали // Покутський вісник. Коломия, 1918. Чис. 11, 19 грудня. С. 3.
20. Godne naśladowania // Gazeta kołomyjska. Kołomyja, 1911. № 11, 18 marca. S. 5.
21. Konkurs na plan budowy // Kurjer lwowski. Lwów, 1911. № 21, 14 stycznia. S. 5.
22. Nasze kinematografy // Gazeta kołomyjska. Kołomyja, 1913. № 18, 3 maja. S. 3.
23. Pierwsze inauguracyjne przedstawienie // Gazeta kołomyjska. Kołomyja, 1893. № 1, 4 stycznia. S. 3.
24. Pięćdziesiąt lat Polskiego T-wa Gimnaścycznego "Sokół" w Kolomyi. 1885–1935. Z drukarni F. Dolińskiego w Kolomyi, 1936. 40 s.
25. Przedstawienie teatralne // Gazeta kołomyjska. Kołomyja, 1893. № 12, 15 lutego. S. 3.
26. Repertuar Teatru "Związku polskich artystów" // Gazeta kołomyjska. Kołomyja, 1911. № 12, 24 marca. S. 4.
27. Stow. rękodzielników "Gwiazda" w Kolomyi // Gazeta kołomyjska. Kołomyja, 1912. № 40, 5 października. S. 1–2.
28. Teatr świetlny w Sokole // Gazeta kołomyjska. Kołomyja, 1913. № 42, 25 października. S. 6.
29. Uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego // Gazeta kołomyjska. Kołomyja, 1912. № 39, 28 września. S. 4.
30. Z życia towarzystw // Gazeta kołomyjska. Kołomyja, 1914. № 26, 27 czerwca. S. 4.

References

1. Wajgiel L. Narys pro miasto Kolomyiu / Peredmovia M. Savchuka; peredmovia M. Vasyľ'chuka; pereklad z pol's'koj M. Vasyľ'chuka, M. Kocherzhuk. Kolomyia: Vik, 2008. 120 s.
2. Vyśtava "Verkhovintsiv" // Pokutskiy visnyk. Kolomyia, 1918. Chys. 8, 8 hrudnia. S. 3.
3. Z Kolomii // Dilo. L'viv, 1880. Chys. 28, 9 (21) tsvitnia. S. 3–4.

4. Z Kolonii // Dilo. L'viv, 1902. Chys. 51. 4 (17) marta. S. 3.
5. Istoriiia osnovania i rozvoiu rus'ko-narodnoho teatru v Galychyni. Skladena odnym iz naistars'shykh' artistiv rus'koi shtseny. Kolomyia. Cherenkamy i vydanniam M. Blousa, 1904. 52 s.
6. Korespondentsiia Yakova Holovats'koho v litakh 1835–49 / Zladyv Kyrylo Studyns'kyi. L'viv, 1909. 463 s.
7. Kratiuk O., Pyskor L., Tkachuk Ya. Yosafat Kobryns'kyi. Budytel' i budivnychi. Bibliografichni narys. L'viv: Rastr-7, 2021. 110 s.
8. Kryvoruchko I., Kocherzhuk M. Pro shcho movchat' kolomiis'ki budivli. Chashtyna persha. Kolomyia: Vik, 2024. 304 s.
9. Pyskor L. Arkhitekturne oblychchia mišta. Malovidomi štorinky zhyttia ta diial'nošti budivnykh Kolonii. Hutsul'shchyna i Pokuttia. Kolomyia, 2023. № 1. S. 13–18.
10. Prashchanie dyrektora Sadovs'koho v Kolonii // Dilo. Ch. 245. 1(14) padolyšta 1905. S. 2.
11. Proskuriakov V. Arkhitektura budynkiv i sporud v m. Kolomyia, yaki vykorystovувalysia, pryshtosovувalysia i proektuvалysia dlia diial'nošti ukrains'kykh teatriv // Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politehnika". Arkhitektura. L'viv, 2000. № 410. S. 195–203.
12. Prokhannia meshkantsia m. Kolonii Vimmera Antona pro vydachu yomu dozvolu na vidkryttia kinematohrafa // Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivs'koi oblasti. F. 603, op. 1, spr. 98, ark. 1–5.
13. Rus'kyi narodnyi teatr // Dilo. L'viv, 1884. Chys. 5. 12 (24) sichnia. S. 3.
14. Rus'kyi teatr narodnyi // Dilo. L'viv, 1891. Chys. 213. 21 veresnia (3 zhovtnia). S. 3.
15. Rus'ko-narodnyi teatr // Dilo. L'viv, 1882. Chys. 94. 4 (16) hrudnia. S. 3.
16. Russkii narodnyi teatr // Slovo. L'viv, 1877. Chys. 67. 23 lystopada (5 hrudnia). S. 3.
17. Sosenko-Ostruk Ya. Amators'kyi teatr v Kolonii // Nad Prutom u luzi. Kolomyia v spohadakh. Toronto: Sribna surma, 1962. S. 264–271.
18. Teatry // Dilo. L'viv, 1938. Chys. 195. 4 veresnia. S. 13.
19. Yavir E. Z teatral'noi Sali // Pokutskyi visnyk. Kolomyia, 1918. Chys. 11. 19 hrudnia. S. 3.
20. Godne našladovania // Gazeta kolomyjska. № 11. 18 marca 1911. S. 5.
21. Konkurs na plan budovy // Kurjer lwowski. Lwów, 1911. № 21. 14 ślycznia. S. 5.
22. Nasze kinematografy // Gazeta kolomyjska. № 18. 3 maja 1913. S. 3.
23. Pierwsze inauguracyjne przedstawienie // Gazeta kolomyjska. № 1. 4 ślycznia 1893. S. 3.
24. Pięćdziesiąt lat Polskiego T-wa Gimnaśtycznego "Sokół" w Kołomyi. 1885–1935. Z drukarni F. Dolińskiego w Kołomyi, 1936. 40 s.
25. Przedstawienie teatralne // Gazeta kolomyjska. № 12. 15 lutego 1893. S. 3.
26. Repertuar Teatru "Związku polskich artystów" // Gazeta kolomyjska. № 12. 24 marca 1911. S. 4.
27. Stow. rękodzielników "Gwiazda" w Kołomyi // Gazeta kolomyjska. № 40. 5 października 1912. S. 1–2.
28. Teatr świetlny w Sokole // Gazeta kolomyjska. № 42. 25 października 1913. S. 6.
29. Uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego // Gazeta kolomyjska. № 39. 28 września 1912. S. 4.
30. Z życia towarzystw // Gazeta kolomyjska. № 26. 27 czerwca 1914. S. 4.

Bohdan VOLOSHYNSKYI

Teacher of the Regional Center for Advanced Training in Ivano-Frankivsk
 46 Nezalezhnosti Street.,
 Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

SILENT WITNESSES TO KOLOMYIA'S THEATRICAL TRIUMPHS

(On the evolution of theatrical venues where Ukrainian
 theatre productions were staged in Kolomyia in the 19th and 20th centuries)

This article presents a comprehensive study of the evolution of stage venues that shaped Ukrainian theatrical life in the city of Kolomyia from the nineteenth to the twentieth century. Drawing on archival documents, periodical publications, memoir sources and scholarly works in theatre studies, architecture and local history, the research clarifies the locations of theatrical performances and reconstructs the circumstances surrounding the design, construction, adaptation and functional use of buildings associated with stage practices. Particular attention is paid to the interaction between theatrical activity and the transformation of urban spaces, as well as the impact of wars, political upheavals and occupation regimes on the fate of theatrical venues and institutions. The article demonstrates that stage locations in Kolomyia served as more than just architectural structures; they were also carriers of cultural memory, reflecting artistic achievements, social change, and ideological pressure. It argues that Kolomyia has a distinct theatrical element in its historical and cultural heritage and can be considered a historical theatrical city. The evolution of its stage venues is shown to reflect broader tendencies in the development of Ukrainian theatre in Galicia, revealing the impact of spatial, cultural, and political factors on provincial theatrical life over time.

Keywords: Ukrainian theatre, Kolomyia, stage venues, theatrical architecture, cultural heritage, history of theatre.